

ТИЖНЕВИК - REVUE HEBDOMADAIRE - TRIDEN' -
UKRAINIENNE

Число 6 (412) рік вид. X. 18 лютого 1934 р. Ціна 2 фр. Prix 2 fr.

Париж, неділя, 18 лютого 1934 року.

Останнім часом одна за другою надходять відомості про прискіплену й дуже активну ліквідацію большевиками так званої українізації. Нові заходи совітської окупаційної влади для знищення всього українського — незмінні тепер теми у всіх виступах різних совітських достойників на різних партійних з'їздах.

Свій наступ на все українське совітська Москва провадить планоно й регулярно, і за ліквідацію «націоналістического вредительства» ретельно взялася вона на всіх ділянках життя. І як це завше буває в подібних випадках, особливу увагу в боротьбі з українською стихією большевики присвячують школі.

У всіх ще на пам'яті та «чистка», яку большевики зробили в Українській Академії Наук, виключивши з неї майже всіх академиків свідомих українців, або звільнення свідомого українського професорського складу з вижчих шкіл. Тепер приходять звістки про масове звільнення українських учителів і з шкіл нижчих.

«Известия» від 17 січня подають, що «праця по ліквідації націоналістичного шкідництва ведеться в обставинах жорстокої боротьби проти українських націоналістів. За 11 місяців вигнано з шкіл до чотирьох тисяч українських націоналістів-учителів». З 1931 року число дітей, яких на Україні вчать по школах російською мовою, збільшилося майже на 300 тисяч душ і доходить тепер до цифри близько пів мільйона.

Справа занадто ясна. Після певного періоду загравання з україн-

ством і бруталного використання в своїх інтересах, поки це було треба, певних полегшень, — совітська Москва, слідуючи за старою традицією ще російських царів, переводить русифікацію України й стремить до знищення національної відрубности українського народу, сягає по саме дороге — по його душу.

Але ніщо вже не зможе зупинити нестримного руху українського народу вперед на шляху до самостійного, вільного життя, яке — ми всі певні в цьому, — він собі здобує нарешті в огні нового великого й неминучого здвигу, що наближається.

* * *

10 лютого минула річниця смерти визначного сина українського народу великого артиста Миколи Садовського.

Великі заслуги його перед українською нацією в пробудженні національного почуття й національного усвідомлення.

В цьому числі «Тризуба» вміщуємо статті, присвячені його пам'яті. Наша вдячна згадка про нього теплим словом хай буде в річницю його смерті замість квітів на його могилу в Києві — далекій нашій столиці української землі.

М. К. Садовський, як артист

За довгі роки спільної праці з М. К. Садовським в його театрі мені, як його поміснику по художній частині, довелось бути свідком багатьох перипетій його життя, бачити всі його турботи на тяжкому полі праці. За цей час прослідкував я на протязі 20 років всю його артистично-художню працю, нотуючи слово за словом кожний звук його голосу, кожний момент руху його мистецької душі.

Все це робило на мене завше велике вражіння. І всякий новий виступ Миколи Карповича Садовського ще більше мене захоплював і захолював почути ще десь щось подібне. Тому я всюди намагався яко мога більше бачити визначних акторів чужих театрів і за все своє життя бачив їх чимало, не говорячи вже про своїх, як от Марія Константинівна Заньковецька, з якою я кілька років працював у Садовського, Марко Лукич Кропивницький і два брати М. К. — Карпенко-Карий і Саксаганський. Бачив я Художній Московський театр, всю плеяду імператорського Олександрійського і Малого Московського театрів і всіх відомих гастролерів: Дальського, Маріуса Петіпа, Орленева і відомого німецького актора Моїссі в ролі царя

Едіпа, в Києві. Всі вони великі актори й майстри, але я в їх грі ніколи не відчував того, що всякий раз відчував у Садовського: моя душа наповнювалася якимсь містичним захватом — і я вірю, я плачу, я разом з ним поділяю його горе, радість і вірю в його ідеал; образ, створений ним, так глибоко западає вам в душу, що ви його ніколи не забуваєте.

Такий вплив на глядача може залишати лише артистична душа великого діяпазону, таємничістю якого володів талант Миколи Карповича Садовського. Садовський не тільки був мистцем виявлення духового змісту національної душі свого народу, а й інтерпретатором дійсності життя чужих народів у п'єсах так званого у нас європейського репертуару. Перша салонна драма українською мовою появляється в театрі Миколи Карповича Садовського. Він сам виступає в цілому ряді перекладних п'єс, і тут його талант досягає незрівняної височини. Такого городничого в «Ревізорі» давно вже не бачили після Щепкіна і його великих наступників, як це зазначала російська преса.

Крім городничого, перед моїми очима проходить ціла низка утворених ним типів перекладної драми: ось Вишевський в Тепленькому місці, Нещасливцев в «Лісі» Островського, воевода в «Мазепі» Словацького, Лазарь в «Єврях» Чирикова, батько в «Бог помсти» Шолом Аша та інші. І в цих перерахованих ролях Садовський був без порівняння. Тут я хочу для прикладу навести своє спостереження над грою Садовського і артиста Уралова, який найбільше підходить для прикладу, як по своїм зовнішнім даним, так і по голосовим засобам і по силі темпераменту. Наприклад, ролю батька в п'єсі «Бог помсти» виконував Уралов з колосальною темпераментністю, страшною силою, особливо в сцені, де нещасний батько, стративши віру в Бога, починає його клясти. Це місце робить на глядача страшне враження; але артист не переконував вас, не почувалось правди і щирости. А у виконанні цієї ролі Садовським почувалась щирість правди і незмірна стихія до такої сили, що коли доходило до того місця, де батько проклинає Бога, звертаючись до тори, то здавалось, що тая тора оживе й заговорить.

Душевним настроєм можливо лише заразитись, до душі ближнього можна приступитись тільки через преображення власної душі. І Садовський по тембру своєї сценичної сутности, по складу своєї душі і по темпераменту та щирости є як раз артистом того типу, який я дозволю собі назвати речником мистецької правди.

Звичайне вульгарне розуміння актора, як лицедія, або по російському — «человѣка, искусственно притворяющагося» — це той примітив, який означає звичайного актора; але актора, який вміє вийти у вашу душу, примусити вас переживати, вірити і разом з утвореним ним образом поділяти все горе і сльози — ліпше назвати «привид, граючий в життя», як це твердять сучасні нові дослідники. Садовський виношував у своїй душі і серці намічений ним тип доти, доки він йому не почне викристалізовуватись у вигляді привида, що утворюється перед ним з окремих маленьких миготінь, жестів, інтонацій, рухів взагалі і рухів зорних.

Але цим ще творчий геній Садовського не обмежується: його діапазон охоплює амплу простака, коміка, драматичного резонера, героя і трагіка — цеб-то це діапазон мистця на широку європейську скалю. Опріч того, Садовський від природи наділений був надзвичайним хистом, котрого ні в одного з його попередників і сучасних артистів нема: це оригінальна, виняткова здібність співати українські народні пісні й думи. Про це свідчать не лише українці, що чули його, але й чужинці, а дослідники безперечно звернуть на цю рису творчости особливу увагу, тим самим завершуючи творчий образ великого артиста.

Хотів би я ще навести кілька своїх спостережень з життя Миколи Карповича на сцені.

Сьогодні ввечері йде «Богдан Хмельницький». Ось Микола Карпович сидить за своїм столиком перед дзеркалом і характеризується; сьогодні він замкнений в собі, мало говорить і ніби над чимсь задуманий. Підхожу до нього, питаю як поставити останню картину бою і кого ліпше призначити вартовими; але Микола Карпович дивиться кудись убік свого дзеркала і відповідає, ніби не слухаючи: «робіть, як хочете, мені все одно». Ось він вже готовий, і вистава почалась. З першої-ж дії останньої сцени, де він говорить слова великої присяги: — Настав мій час... Поломано піхви... На ворога меч голий треба зняти... І кинути на страшну гру кістки... Подаймо-ж ми на розставання руки, на жизнь і смерть, товариші брати! За наш народ ограблений, за рідний край, за волю я голову несучу, і хай Господь розсудить наше діло! — глядач уже вірить, що йому можна доручити життя, і так проймається чаром цього клічу, що коли б артист звернувся з ним до самого глядача, то глядач разом з ним пішов би в тую-ж мить за артистом.

Ось іде «Бурлака», і тут, в соціальной драмі, артист щирістю примушує вірити в свій ідеал борця за правду, і коли сила несправедливого закону перемагає, і наш герой, не знаходячи виходу, знову рішає тікати в Крим, то завжди, навіть за лаштунками, збігаються конче всі вільні актори, щоб послухати, як Садовський проведе цей кінцевий монолог, не вважаючи на те, що бачили й чули його сотні разів. А монолог цей кінчається так:

— Голово ти сива, голово стара, куди-ж тепер? У Крим? Так, у Кримі там кожен кам'янець, кожен кущик буде нагадувати тобі молодість, молодість, що так марно пройшла... — І не тільки тим, що стоять за лаштунками, а й тим, що сидять в салі, стискає груди, і сльози співчуття і жалю ллються з очей.

Ось Микола Карпович збирається на виставу, бере свого гетьманського пояса, улюблені справжні золоті турецькі пістолі, тулить їх до своїх грудей, як малу дитину, і поспішає до театру.

Сьогодні він мусить виконати найбільший свій обов'язок громадянина і артиста, обов'язок, якому він віддав все своє життя. Ми маємо власну державу, ми вже на порозі повного визволення, і сьогодні йде для козаків «Гетьман Дорошенко». Військо — це його мрія; його

переконання, що вся підпора нашої, тільки-що народженої держави — в добре організованій і сильній армії. Тому Садовський в найбільшому напруженні перенесення всього себе в плоть і кров образу, який виконує; він скаже козакам всю правду нашої минувшини і переконає юнаків бути такими завзятими і сильними в боротьбі з ворогом, як і його герой. Він задуманий, замкнений в собі ще більше, як коли, — майже не балакає. Ось він заходить в свою убиральню і, як той козак, що готується в похід, оглядає, чи приготовлена йому вся зброя, і чи всі жупани в порядку. Він сідає біля свого дзеркала і ще з більшою пильністю вдивляється в нього. Питаю його: «Що ви сьогодні щось сумний?» — «Ні, — каже, — я почуваю себе дуже добре». І відповідає, ніби, не він, і все пильніше вдивляється в бік свого дзеркала: там в ріжку він бачить тільки одному йому доступний привид гетьмана Дорошенка, він в цю хвилю весь ним опанований, він намагається найдетальніше розглянути всі риси того привида, щоб переконатись, чи не оминув якоїсь із них. «Микола Карпович, починаю», гукаю я, і на сцену виходить уже не Садовський, а справжній гетьман Дорошенко. Підчас цієї вистави він грає з найбільшим напруженням: він хоче як найглибше втиснутись в душі козаків і залишити в них назавше образ свого героя. Востаннє він прощається з своїми прапорами і під стогін жалібного маршу іде передавати владу своєму суперникові. Завіса спадає, гасне останній промінь світла і там, де тільки що відбувалась ціла боротьба за визволення України, все покрилось темними смугами, зразу повіяло холодом, і тіні борців, що виступали кілька хвилин тому, зникли в сутінках.

Чи вдалася великому артистові спроба викликати в душах козаків-слухачів образ нещасного гетьмана?... Старшини з фронту оповідали, що чули, як де-які з козаків, сидячи в окопах і чекаючи ворожого наступу, перебирали перед можливою смертю те, що довелось переживати їм найкращого в житті; уявляючи собі Дорошенка, говорили: «Ще б хоч раз побачити Садовського Дорошенком, то можна й вмерти» (1919 рік, Кам'янець-Подільський).

Отаким був артистом Микола Карпович Садовський, і хто добре знав його, як артиста, той знає й те, що втратила Україна з його смертю.

М. Милеко,

бувний помішник режисера М. К. Садовського.

Микола Карпович Садовський

Смерть талановитого артиста, видатного діяча, зразкового патріота, великої людини — Миколи Карповича Садовського — вразила була сильно все українське громадянство.

Немає ані одного українця, що, коли не бачив персонально, то принаймні чув, хто такий Микола Садовський. Ім'я його

— знане широко не тільки на Україні та на українських землях взагалі, але й по-за їх межами — окутане такою багатолітньою легендою його плодотворної діяльності, яка ставить Миколу Садовського поруч з небагатьма тими людьми, для яких всі епітети визначності й відокремлення з шеругу загалу змішуються в одному — «будитель». Він справді був «будителем», бо, оддавши життя ціле своє багатолітнє, свою невичерпану енергію й надзвичайної сили й експресії артистичний талант рідному мистецтву, він справді будив приспану свідомість українського народу до зрозуміння своєї власної краси, до цінування своєї сили, до милування своїх захованих властивостей. Чи то були п'єси з історичним змістом, чи то були п'єси побутові — з однаковою силою виявлення давав талановитий артист зрозуміти трагедію української душі в минулому й сучасному, повноту її внутрішньої краси, наявність багатства скритого, свого, власного, багатства переживань, що властиві кожному народові.

З Миколою Садовським закінчилася ціла епоха, багата, довга, великого історичного значіння, цінна епоха життя українського театру. Він з своїми братами Тобілевичами, що мали свої театральні трупі (один — Саксаганський, другий — Карпенко-Карий), маючи кожний свої заслуги на полі мистецтва — творить оте сузір'я, яке освітлювало на темному небі української дійсності шляхи розвитку українського народу. Та епоха — специфічна, епоха, що відповідала тим умовам, які панували на Україні. Доводилося чути вже підчас існування Української Держави, що Микола Садовський як давніше, так і тепер брав до свого репертуару лише історичні та побутові п'єси і не хотів обновляти свій репертуар новітніми творами. Казали навіть, що вговорювали його ставити «Казку старого млина» С. Черкасенка та такі п'єси В. Винниченка, як «Брехня», «Чорна пантера», але він одмовлявся, хоч одночасно милувався й навіть персонально грав у таких п'єсах, як «Про що тирса шелестіла» Черкасенка, та Винниченка «Краса і сила», «Молода кров»... Але коли йому говорили, що молодий театр Леся Курбаса, який вже ставив «Лісову пісню» Лесі Українки та «Весілля Фігаро», має успіх, то він видимо нервував.

Однак в цьому нема нічого дивного. Відновлення української державності застало М. Садовського вже літнього, що вже почав семий десяток свого життєвого шляху; Українська Держава прийняла свого заслуженого перед народом сина таким, яким вже він був, з сорокап'ятилітнім стажем своєї діяльності, з набутим досвідом, з тими методами, якими жив він на протязі півстоліття, з тими концепціями, виробленими під чужою владою, які трудно вже було міняти.

Але одночасно відродження української державності влило в старечий, хоч кременний, степовий організм його нові сили й з односторонньою, повною молодого натхнення енергією віддався М. Садовський роботі на вже «своїй землі». Ставши директором Державного Театру, розвинув його, притягнувши тодішні найкращі театральні сили як чоловічі, так і жіночі, такі імена як Литвиненкової-Вольгемут, Малиш-

Федорець, вже тоді відомих, і молодих, як Марії Лебедової, Валентини Садовської, О. Кривицької та Чугуя, Овдієнка, Левицького Олексі, М. Мелика, Кривуся та инш. Ці імена творили навколо М. Садовського повний ансамбль, достойний його ролі й значіння. І коли б не катастрофа 1920 р., то зазнав би М. Садовський більшого задоволення, з наслідків своєї праці.

Мені випала велика честь бачити покійного Миколу Садовського і в приватньому житті, й на сцені.

Було це взімку 1919-20 років. Тоді жив я в Кам'янці в одній родині панства Г. Через де-який час після того, як поселився я в них, запропонували і М. Садовському жити там, і він оселився в моїй кімнаті. Правда, хата була надзвичайно велика і було там місця досить.

М. Садовський вставав рано. Тоді випала дуже холодна зима, але М. Садовський зразу-ж як вставав умивався холодною, часом з легким покривом криги, водою до пояса, витирався добре рушником, кряхтів, поволі одягався, розчісував вуса—і зразу-ж до театру. І там перебував він цілий день. Бо зранку, аж до 2-ої йшли репетиції, після них М. Садовський займався адміністративними справами, і вертався на обід лише коло 4-ої. По обіді знову вертався до театру, лишався там, як-що була вистава, як ні— то вертався коло 9-ої на чай.

Жив він театром, його інтересами, його справами, пильнувало його око за всім, за всіма деталями, за всіма дрібницями. Здавалося, що ніщо инше його не інтересує.

Я ходив часто дивитися, як проходять репетиції. Вдень театр не опалювався, всі були закутані. М. Садовський, в ростібнутому кожусі, пильнував за кожною реплікою, поправляв, поясняв. Ні один жест, ні одне слово не проходило без його уважного ставлення.

Бачив кілька п'єс, в яких він приймав участь сам. Пригадую «Про що тирса шелестіла». Він грав Сірка. Грав, звичайно, безподобно. Поставна фігура, добірний одяг, бездоганний грім, продумано виконана роль, глибоко вивчені жести, погляди, хода то-що — все це робило з М. Садовського, старої шостидесятитрьохлітньої людини, молодого ватажка козацького, повного запалу й відваги, з натхненою вірою й незломною певністю. Великий талант артиста, як огнем, одмоложував старий організм, і не пізнати було того М. Садовського, якого я бачив уранці, що, встаючи, кряхтів, приговорював, стогнав.

Не мав уже тоді М. Садовський голоса, але як доводилося співати, то звичайно не співав він, а виконував більше речитативом, але виконував так, що добрий співак з доброю школою, з добрим голосом так не виконає. М. Садовський мав талант і до співу та мав прекрасну дикцію. Розумів він українські пісні, знав їх силу силенну й умів передавати так, що слухачі просто захоплювалися.

Безподобно, пам'ятаю, проказав-проспівав М. Садовський в ролі Сірка пісню «Ой чоґ ти, дубе». Саля завмерла, почувалося, що голоса вже немає М. Садовський, але й одчувалося, що вперше чуєш в такому виконанні цю відому всім пісню.

В житті не співав уже М. Садовський, почувавши, що не може співати. Але одного разу ввечері після чаю вговорили ми таки його заспівати одну з його улюблених пісень «Ой Самара річка...» Не пригадую вже всіх куплетів, але вражіння у всіх нас залишилося надзвичайне. Вимова слів, закінчень простим голосом, передача інтонацією сокровених багатств народної пісні — не піддаються описові. Наприклад, оті прості слова:

«Ой, не спав я нічку, не спав другу,
Ой не спав я третю, ще й темную...
Чогось мені нудно, серденьку трудно,
За тими панамі...»

Скільки в них туги, самотньої туги козака з Самарщини, що свою журбу довіряє широкому степу в темну зоряну ніч...

Вмів і знєв передати М. Садовський настрої і зміст нашої народньої пісні...

* * *

Трапилося мені кілька разів чути М. Садовського, як декламатора. Довга школа, що її пройшов М. Садовський, виробила в ньому прекрасну дикцію, надзвичайне володіння звуком, уміння використовувати звучність і багатство української мови. Найбільше любив М. Садовський декламувати твори Т. Шевченка, якого знав майже всього на пам'ять. І на святі Т. Шевченка, що було влаштовано в березні в театрі в Кам'янці-на-Поділлі, виступав сам М. Садовський, декламуючи першою річчу послання «До живих, мертвих і ще ненароджених братів моїх». Вперше тоді я одчув глибину тої безсмертної речі, вічно живої, вперше відчув я тоді динаміку пророчого таланту великого поета і значіння його для української землі.

Часом і вдома, на дозвіллі, упрошували М. Садовського продекламувати щось, і він згоджувався, так само талановито виконуючи кожний твір. Пригадую, як уговорили його продекламувати Миколи Вороного «Євшан-зілля». М. Садовський так переживав, інтерпретуючи той прекрасний твір, що запалив і всіх зібраних. Ми, молоді, що мовчки пили з затаєним віддихом оті ритмічні строфи, так захопилися, що не помітили, як він і кінчив.

Не тільки декламував він, а й читав гарно. Те-ж пригадую, як він читав нам де-які уривки свого власного перекладу «Мертвих душ» Гоголя. Нам, що знали цей твір російською мовою, здавалося, коли ми чули його українською мовою, — тою добірною гарною, як криштал чистою, — що то зовсім інший твір. А коли додати до того талановите читання, повне експресії й фігурного виконання, кожна сцена видавалася живою, так ніби ми бачили ті персонажі перед нашими очима. Оце сперечання селян про колесо, «чи доїде», «чи не доїде», — а «таки мабуть не доїде» було так передано, що справді запахло дорожнім пилом, палким сонцем, потом коней і шкірою

на фаетоні... Не знаю, чи побачив світ цей чудесний переклад «Мертвих душ».

Не можу оминати й великого таланта М. Садовського, як оповідача. Пригод за своє довге життя мав він дуже багато. Розповідав про них, коли був у настрої, з охотою. Розповідав смаковито, образно, поволі, чим далі захоплюючи слухачів. Умів розпоряджати економно словом, але вибирав вирази такі, що зразу охоплювали потрібний йому образ. Теми цих оповідань та анекдотів були різноманітні. Багато оповідав про своє життя, про свою роботу й діяльність, про свої зустрічі з різними людьми. Знав особисто Драгомирєва і про нього багато знав дотепних оповідань.

Тут мушу навести два оповідання, які з того спільного з М. Садовським життя запали в пам'яті.

М. Садовський ще молодим юнаком приймав участь в російсько-турецькій війні 1877-78 р. р. Тоді йому було 20 років. Раз, стоючи з своїм полком в Добруджі, в жарке літо, випало їм сидіти на місці без діла. Сонце пече, навколо вигорілий степ, ніякої розваги, аж нудно стало. Отже самі придумали розвагу. У двох сотнях були видатні їдці. Вирішили їм зробити конкурс, хто більше хліба з'їсть. Призначили день, з вечера пристосували естраду, навколо поставили кресла для командного складу, далі лавки. Одно слово, як у справжнім театрі. Навіть «парі» вже почали складати на кожного конкурента. Поручник одної з конкуруючих сотень, якому було доручено підготувати свого конкурента, увечері наказує єфрейторові, щоб той доглянув особливо пильно, бо-ж честь сотні на кону. На ранок збираються старшини і весь полк. На естраді два столи, на них покладено було гори хлібів. Врешті викликаються конкуренти, стають на місця і по команді кидаються поїдати хлібини на столах. І той, за яким так пильнував поручник 1-ої сотні, з'ївши лише чотири хліби став і... далі не міг вже й шматка проковтнути. А його суперник з 2-ої сотні продовжував далі і спинився лише на десятому хлібі. Ясно, перемога на стороні 2-ої сотні. Крик, вигуки... Поручник з 1-ої сотні кидається до єфрейтора з лайкою. «Що-ж ти такий, сякий сину!...Куди-ж ти дивився? Я-ж наказував підготувати і доглянути»... Єфрейтор, стоючи струнко, кліпає очима, червоніє, і врешті відповідає: «Зрозуміти не можу, ваше скородь, ще-ж ранесенько сьогодні репетицію зробив йому, так 12 хлібів упорав... А на змаганні, аж скандал, лише чотири...»

Друге оповідання М. Садовського торкається періода, коли його разом з трупом запрошено було до Петербургу грати. Це ще було десь у 1898 чи 1899 році.

Отже, ще перед початком спектаклю, один з артистів, майже загримований, вискочив до буфету, де ще публіки зовсім не було, і попросив чарку горілки. Випивши, щось закусив, попросив другу, а потім питає, скільки з нього. — 2 рублі...—одповідає буфетчик. Той здивований, як так, дві чарки горілки і два рублі?—А так—одповідає буфетчик—у нас чарка горілки рубель, а закусь—скільки

завгодно. — Нічого було робити, заплатив два карбованці й пішов. Вернувшись за лаштунки, рішив помститися. Знаючи, що М. Садовський їв добре, довго вговорював його випити кільки чарок горілки, розхвалив горілку і закусь багату, яку на Україні трудно дістати, і врешті поклав на стіл п'ять карбованців, як асигновку на випите. М. Садовський нарешті згодився і з півнаклееною бакенбардою пішов з ним до буфету. Той скомандував п'ять чарок ураз, і М. Садовський після кожної чарки почав спорожняти наставлені на прилавку блюда. Одне слово, коли вже не стало всяких інших страв і М. Садовський потягнувся по холодну телятину, то тоді збентежений буфетчик припинив цей погром, сказавши, що вже їсти більше не можна.

А під час антракту, коли той самий артист вискочив знову до буфету випити чарку горілки, то його буфетчик запитав, чи він «не з артистів». На позитивну відповідь, буфетчик одказав, що «чарка горілки десять копійок, а закусочка — окремо...»

* * *

М. Садовський — це ціла епоха життя, це — окремий відділ нашої історії. Його роля на полі рідного театру — роля капітальна, бо М. Садовський — це ціла школа, цілий період розвитку нашого мистецтва. Його ім'ям окреслюється п'ятидесятилітній час життя самого українського театру.

Постать М. Садовського, цього корифея нашого відродження, чекає на своїх істориків. Особа його — цілий скарб для дослідувачів тої епохи, в якій він жив. Матеріяли про його життя викличуть цілу літературу.

Най же сьогодні мої короткі й скромні спогади будуть маленьким букетиком на його могилу.

М. Ковальський.

5-ий черговий з'їзд Т-ва б. Вояків Армії УНР у Франції *)

III

31-го грудня о год. 9.30 рано відкрито було з'їзд для продовження його роботи. На цьому засіданні секретарь зробив доклад про справу участі українських комбатантів в ФІДАК'у, висловлюючи надію, що в 1934 році вдасться нарешті пробити ту стіну на зовнішньому фронті, яка стоїть перед Т-вом у дальшій роботі. Потім був доклад секретаря про допомогову акцію членам Т-ва на протязі 1933 року, з якого виявилось, що багато уваги та роботи довелося присвятити всяким справам, що зв'язані з безробіттям та отриманням допомог безробітними. У допомоговій справі велику поміч дали франц. Федерація та бельгійські інваліди.

*) Див. «Тризуб» ч. 2(408) з 21. I. 1934 та ч. 5(411) з 11. II. 1934.

Заслухавши ці доклади з'їзд виніс резолюцію про висловлення поважки франц. Федерації за її допомогу та за надання ген. О. Удовиченкові гонорового диплому Федерації.

* * *

Точно о 11 год. почали збиратися на кладовищі Монпарнас учасники з'їзду, де відбулася церемонія покладення вінку на могилу Головного Отамана С. Петлюри. Вінок поклали сотн. Руденко з Альгранжа та п. Щербак з Оден-ле-Тішу. Зразу-ж після того розпочалася коротка літня, що її одправив п.-о. Бриндзан. Обік могили стояли прапори французької Федерації, Т-ва та трьох його філій.

Після закінчення панахиди всі прапори пройшли перед могилою, схилившись на знак пошани перед пам'ятю покійного вождя.

По закінченні церемонії на кладовищі Монпарнас учасники з'їзду з прапорами відправилися на площу Етуаль, де о год. 12.30 відбулася церемонія покладення вінка на могилу Невідомого Вояка Франції.

Перед назначеною годиною учасники з'їзду вишикувалися в колону, маючи перед собою прапори— французький і чотири українських. Вітер розвивав українські прапори і навколо зібралася багато публіки, яку привабили українські кольори. Рушили прапори, французький прапор став в головах, а українські по двоє стали з боків. Вінок поклали ген.-штабу ген.-хор. О. Удовиченко та полк. Татаруля з Шалету. З двох боків рядами стали учасники з'їзду. Після покладення вінку— хвилинка мовчанки, прапори спустилися над могилою. По закінченні церемонії учасники її розписалися в спеціальній золотій книжці, яка сдзначає всі церемонії на могилі Невідомого Вояка.

Як церемонія на кладовищі Монпарнас, так і на могилі Невідомого Вояка була зфільмована та зафіксована фотограмами.

* * *

По обіді з'їзд Т-ва знесу було відкрито і продовжено далі доклади по окремих точках. Першою прийшла справа закладення при Т-ві корпорації Лицарів Залізного Хреста. По докладі Управи виявилось, що група членів Т-ва— лицарів Залізного Хреста— вважаючи, що заснований на терені Франції полк. Дубовим Союз Лиц. Зал. Хреста не об'єднав лицарів, які перебувають у Франції, вирішили звернутися до Управи Т-ва з проханням закласти при Т-ві корпорацію Лицарів Залізного Хреста, що об'єднала б усіх учасників Зимового Походу у Франції. Управа постановила допомогти утворенню такої організації і в такому стані і винесла цю справу на вирішення з'їзду. У жвавій дискусії над цим питанням прийняли участь багато учасників з'їзду, а саме полк. Татаруля, п. Щербаків, лицарь Залізного Хреста, що вийшов із Союзу Лицарів, коли побачив, що та організація не відповідає тим ідеям, які проголосила, п. Щербак, те-ж лицарь Залізного Хреста, який оповів про специфічні методи агітації Союзу Лицарів на чолі з полк. Дубовим, методи, які одкинули од нього тих лицарів, що перебувають в Одені, сотн. Болобан, який пропонував звернутися до Орденської Ради з проханням призначити свого представника на Франції і який тоді організував би тут лицарів. З'їзд після всебічного обговорення цієї справи постановив апробувати акцію Управи в справі організації при Т-ві корпорації Лицарів Залізного Хреста, прийняв до уваги прохання лицарів про це, а що-до відносин корпорації до Орденської Ради, то вони вже висловлені самими лицарями в листуванні до Управи. Що-ж до Союзу на чолі з полк. Дубовим, то відношення до цього Союзу корпорація має виявити сама.

Потім на пропозицію Управи з'їзд затверджує на 1934 рік бюджет, який служив і в 1933 році.

Далі— демісія членів Управи та Контрольної Комісії. Після черзі всі делегати висловили подяку органам Т-ва за переведену працю і висловили

Хроніка

З життя укр. еміграції.

У Франції

— В Українській Громаді в Парижі після Різдва влаштовано вже було два великих доклади, а саме: ген. О. Удовиченка — про «Українську армію в 1920 р.» та проф. О. Шульгина про «Національний провід». В дальшому Громада має влаштувати ще цілу серію докладів на політичні, військові, літературні і культурні теми. Між докладами буде влаштовано таю-ж кілька сімейних танцювальних вечірок.

— Спілка Українських Інженерів у Франції. 17-го грудня м. р. відбувся в м. Парижі річні загальні збори Спілки Українських Інженерів у Франції. Після заслухання доповіді Управи Спілки та обговорення деяких справ, було переобрано Управу Спілки, до якої увійшли: інж. В. Никитюк (голова), члени — інж. І. Хмельюк та п. П. Йосипишин. До Ревізійної Комісії увійшли: інж. Б. Бокитько, п. Єремій, п. Мельник.

— Нещасливий випадок з ген. О. Удовиченком стався в Парижі 9 лютого с. р. при всіданні до автобусу. При падінні генерал викрутив собі ліву руку й пошкодив праву. Після першої помочі в шпиталі ген. Удовиченко залишився на лікуванні вдома. Лікування може протягнутися кілька тижнів.

В Чехословаччині.

— Нові підручники Агрономичного Відділу УТГІ в Подєбрадах. Вже викінчені друком,

зброшуровані й розсилаються замовникам підручники Агрономичного Відділу УТГІ, а саме: доц. інж. О. Коваленко: «Основи вищої математики» (стор. 138, рис. 73, ціна 45 кч. в ЧСР, 48 кч. — за межі ЧСР), проф. В. Чередіт: «Анатомія рослин» (ст. 109, рис. 47, ц. 46 кч. за межі ЧСР); доц. д-р І. Мазепа: «Морфологія рослин» (стор. 96, рис. 115, ціна 43 кч. — в ЧСР; 46 кч. — за межі ЧСР).

Закінчуються друком: проф. д-р М. Вікул: «Теоретичні підстави студій неорганічної хемії» (14 лекцій, рис. 47, ціна 40 кч. — в ЧСР; 43 кч. — за межі ЧСР); доц. Б. Лисянський: «Технічна фізика, част. I — Механіка» (14 лекцій, рис. 168, ціна 40 кч. в ЧСР; 43 кч. — за межі ЧСР); доц. А. Чернявський: «Мінералогія. — Загальна частина» (стор. 44, рис. 47, ціна 15 кч. в ЧСР; 16 кч. — за межі ЧСР). Замовлення надсилати на адресу: Ukrajinsky Technicko - Hospodarsky Institut, Poděbrady, Tchécoslovaquie. Гроші — на conto П. К. О. ч. 191.500 — pro učet 15.135 (В Польщі).

— Початок курсів практичного миловарства УТГІ в Подєбрадах. 15 січня с. р. вийшла в світ перша лекція з курсу Практичного Миловарства. Курс написали інженери-практики: інж. П. Лещенко та інж. П. Василюк. Платня за навчання на курсі 40 кч. (вартість підручника в Чехословаччині — 30 кч., по-за межі Чехословаччини — 32 кч. — з пересилкою). З огляду на дешевість сирівців, для миловарства складаються нині особливо сприятливі умови. Радимо всім, хто дбас про упромисловлення українського села, звернути увагу на цей курс. Запис курсан-

тів продовжується. Звертатися на адресу: Ukraïnsky Technicko-Hospodarsky Institut, P o d é b r a d y, Tchecoslovaquie.

В Болгаріі

— 359 в Пловдиві. 31 грудня мин. року Українська Громада в Пловдиві обходила річницю трагічної смерті 359 базарських лицарів.

О год. 10 рано члени Громади на чолі з п. Малинівським, секретарем Союзу Українських Емігрантських Організацій у Болгаріі, якого було запрошено з Софії зачитати реферат,— зібралися в помешканні Громади. Крім членів Товариства прийшли вшанувати пам'ять українських героїв і козаки кубанської станиці, на чолі з заступником отамана.

Всі зібрані о год. 11 відправилися до церкви на панахиду по св. пам. покійному вождю і голові Української Держави Симону Петлюрі та 359 базарських героях, що життя своє віддали за Україну. Цілу панахиду всі простояли навколюшках, що болгарському населенню дало привід подивляти пошану у українців до тих, що загинули за Україну.

О год. 3-ій відбулася академія, на якій присутніми були, крім кубанських, тако-ж донські козаки та так звані «малороси».

Відкрив академію голова Громади п. Ю. Андрієвський коротким словом про значіння смерті 359 українських вояків під Базаром, після чого п. Малинівський в дуже гарно зачитаному рефераті намалював образ подій, які трагічно закінчилися в Базарі розстрілом большевиками 359 полонених українців — учасників Зимового походу.

По закінченні реферату всі присутні встають і перед пам'яттю тих, що загинули схиляють голови. А в нагороду п. Малинівському за реферат довго потім не вгавають на сали оплески. Далі йшли декламації п. К. Лойка, присвячені 359-ти.

Після невеликої перерви слово взяв знову п. Малинівський і зачитав другого реферата — «Став-

ка на хахла». Цей реферат показав організованим в Громаді українцям, що вони вибрали певний шлях, коли, як добрі сини свого народу, пішли слідом за тими, що ведуть визвольну боротьбу під українськими національними прапорами. «Малороси»-ж слухали цей реферат і червоніли від встиду, що до нього часу ще не скинули полуди з очей, та все шукають якоїсь єдності з «старшим братом» московним та підпирають різні ліги так званих «українських» старшин з їх новим царем Кирилом, яких докладчик схарактеризував, як зрадників українського народу. Інші «малороси» синіли від злоти, але академія ця скінчилася тим, що на другий день поступило 6 нових заяв про вступ до Української Громади.

— 22 січня в Ссфії. 21 січня с. р. Союз Українських Організацій в Болгаріі влаштував у Софії молебні і академію з нагоди українського національного свята.

Молебні розпочався о год. 11. 30 в церкві св. св. Кирила й Методія. Відслужило його два болгарських священники, один з яких, — о. Дмитро, виголосив до чисельно зібраного громадянства слово болгарською мовою про значіння в українській історії дня 22 січня. Співав під час молебна хор під керуванням п. Володина.

Після молебна, в сали при церкві, відбулася академія, яку відкрив м. голова Союзу п. Майстренко короткою промовою, підкреслюючи значіння для українців цього великого дня. Далі п. Малинівський зачитав повний текст IV Універсалу, а п. В. Маринчин виголосив змістовний реферат про історію українських визвольних стремлень від Переяславського трактату аж до революції 1917 року. Потім п. М. Ніцкевич виголосив реферат про значіння свята незалежності, підкреслюючи самостійницькі та зборницькі стремління українського народу.

На академії було присутніх понад 200 осіб українського та болгарського громадянства м. Со-

фії. Закінчилося свято співом українського національного гімну.

— Українська ялинка в Софії. 19 січня с. р. в помешканні клубу Української Громади в Софії влаштовано було ялинку для українських дітей. Перед роздачею дарунків діти декламували українською, болгарською та італійською мовами. До найкращих декламаторок треба зарахувати панну Т. Маринчину та панну Валю Рибальченківну, які спромоглися на добре виконання кількинадцяти дуже гарних декламацій. Після офіційної частини вечера всю дітвору при ялинці сфотографовано та роздано дарунки. Роздано було дітям 100 пакетів — 50 із солодошами та 50 — з практичними дарунками, як одіж, взуття, рукавички, матерія, книжки й т. д.

Цілий вечір діти весело провели в говорі, сміху та співі.

При цій нагоді слід відмітити, що наші діти, на жаль, в цілковитому занепаді з національного боку. По українськи майже ніхто з них не говорить. Вчать вони в чужих школах, а батьки не звертають належної уваги на їх національне виховання.

На національне-ж виховання наших дітей треба їхнім батькам звернути особливу увагу. Поки-ж що Управа «Української Громади» виписала 50 українських книжечок, частину яких вирішено роздати дітям, а з частини заложити при громадській бібліотечі дитячий відділ.

Цього року ялинка дала, крім моральної користі, ще й матеріальну піддержку, бо від влаштовання вечера Громада мала 889.40 левів чистого прибутку, чого в попередніх роках, далеко кращих з матеріального боку, ніколи не бувало.

— Дитяча ялинка в Пловдиві. На перший день Різдвних свят заходами Україн-

ської Громади влаштовано було ялинку для українських дітей. Свято розпочалося о год. 7 веч. співом українських колядок. Потім діти разом з дідом-Морозом співали й танцювали навколо ялинки. Одна здівчаток затанцювала гопака під струнну оркестру, а потім кожна дитина що-небудь декламувала, задовольняючи діда-Мороза, щоб дав подарунок, що дід-Мороз і зробив після закінчення, наділяючи дітей іграшками.

Після роздачі подарунків була спільна вечеря дітей з дорослими.

В Бельгії.

— 22 січня в Бельгії. 20 січня в Т-ві «Незалежна Україна» в Брюсселі відбулися урочисті збори з нагоди українського національного свята.

З промовама виступили пп. Я. Олексюк, І. Косець і П. Левинський, та було зачитано привітальну телеграму від п. Ю. Яковлева, представника Гол. Емігр. Ради, який не міг прибути на збори.

Збори констатували, що українська нація з дня проголошення самостійності України, ведучи тяжку й нерівну боротьбу, не піддалася, а подвоїла свою енергію, зробила великі досягнення й іде далі єдиним фронтом до відновлення своєї незалежності.

На святі було тако-ж переведено збірку на будову Українського Дому в Празі.

Шварцбарда вислано з Канади.

Вбивця св. пам. Головного Отамана — Шварцбард приїхав із Сполучених Штатів до Канади, де в Торонто почав був свої виступи з протиукраїнських інтерв'ю в газетах. Українці запротестували перед властями, і в наслідок їх заходів Шварцбарда з Канади вислано в 48 годин, як небажаний елемент.

Нові книжки й журнали.

— В і с т н и к, місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. Лютий, 1934. Львів. Зміст: О. Ольжич — Купець; Е. Маланюк — Катастрофи; Стефан Георге — Звитязці; його-ж — Дитинство героя; Ростислав Єндик — Чорноморські шуми; Олена Теліга — Чоловікові; Жорж Бльон — Великі приклади, перекл. Ю. Пирогова; Юрій Ліпа — Розмова з наукою; І. Федорович-Малицька — IV вистава АНУМ; Гордій Явір — Стефан Георге; Ан. Ів. — З року на рік; Зоїл — Примітивна європеїзація; Кльод Фарер — Душа Японії; Дм. Донцов — Українське васиш і рідна колтунерія; Арго — Стависький і гангрена парламентаризму у Франції; Ельмір Райс — З нотатника песиміста; М. Л. — З пресового фільму; Бібліографія; Від Адміністрації; Нові книжки й журнали.

Редакція «Вістника»: Львів, Чарнецького 26, м. 21. Чекове konto ПКЮ 500.371. Передплата квартално зол. 6.60; піврічно — 12; річно — 23; закордон — зол. 30. Ціна окремої книжки — зол. 2.20.

— Т а б о р, ч. 20, воєнно-науковий журнал. Зміст: Ю. Н. — Стрілецький полк; К. Бунчук — Маскування кінноти від авіації; Юрій Науменко — Армії без вождів (кампанія франко-німецька — серпень-вересень 1914 р.); О. Переяславський — українська збройна сила в наполеонівських війнах (продовження); О. П. Вобан (з 1 мал.); Тиміш Олесюк — Українські колоніальні землі; Український Дім у Празі; С. Василевський — Заклади направи зброї; Воєнна хроніка; Воєнно-морська хроніка; Бібліографія; Надіслані книжки та журнали.

Адреса редакції журналу: W a r s z a w a, ul. Czerniakowska 204, m. 25. Gen. W. K u s z c z.

Приймається передплата на ч. 21 журналу.

— В і с т и У к р а ї н с ь к о г о Т е х н и ч н о - Г о с п о д а р с ь к о г о І н с т и т у т у п о з а о ч н о г о н а в ч а н н я п р и У к р а ї н с ь к і й Г о с п о д а р с ь к і й А к а д е м і ї в Ч С Р. Подебради, ч. 2. 1 січня 1934, стор. 6 in 4-. Зміст: «До наших студентів і курсантів» — Ректор УГА проф. Б. Іваницький. «Нариси статистичної графіки», розділ III — доц. Л. Шрамченко. «В справі студіювання чужих мов» — проф. М. Добриловський. Загальні відомості. Листування секретаріату УТГІ.

Зміст.

Париж, неділя, 18 лютого 1934 року — ст. 1. М. Миленко. М. К. Садовський, як артист — ст. 2. М. Ковальський. Микола Карпович Садовський — ст. 5. М. К. 5-й черговий з'їзд Т-ва б. Вояків Армії УНР у Франції, — ст. 10. Хроніка. З життя української еміграції — ст. 13-16.

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris-V
Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.

Редагує — Комітет.

Адміністратор: Іл. Коосенко

Le Gérant: M-me Perdrizet.